

PAPER DETAILS

TITLE: Kur'an'daki Belirsiz Anlatimlar/Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım

AUTHORS: Süleyman GEZER

PAGES: 253-264

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/85956>

KUR'AN'DAKİ BELİRSİZ ANLATIMLAR/MÜBHEMÂT SÖZLÜ DİL BAĞLAMINDA BİR YAKLAŞIM

Süleyman Gezer *

Abstract

The Ambiguities/Mübhemât in the Qur'an- An Approaches in the Perspective of the Oral Discourse

This paper suggests a new approach to the ambiguities in the Qur'an in the perspective of oral language. The fact of existing ambiguities in the Qur'an is a result of its being formed in an environment of oral language. The people who were firstly addressed to the Qur'anic revelation were indeed familiar with the personal and geographical names that are left ambiguously in the Qur'anic text. Indeed, the problem of ambiguity in the Qur'anic text arises from the structure of spoken language and makes any sense for them who have to read an oral discourse from the written text. Personal and geographical names that are mentioned ambiguously in the natural context of revelation are not in fact in the category of ambiguousness for those who are in that oral speech environment. The ambiguity appears for the people who are far away the natural context of speech either temporally or spatially. Because meaning comes to existence in a time and the references of language are effective on it.

Key Words:

1.Giriş

Günümüz Türkiye'sinde Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerinde yeni yöntem arayışlarının yaygınlık kazandığını görmekteyiz. Bu yöntem arayışlarında ise önceliği, sözlü dil ve sözlü geleneğe ilişkin açıklamalar oluşturmaktadır.¹ Biz de bu makalede mübhemât (belirsiz anlatım)

* Ar. Gör., Çorum İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

1 Bu konuda çalışmalarda bulunmuş olan yazarlar şunlardır. Bkz. Salih Akdemir, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", *İslamiyât*, c. V, sayı: I, 2002 ss.143-161,yazar bu makalesinde Kur'an çevirilerinde, işlevsel dilbilimin verilerinden hareketle çevirilerde sözlü dilin göz önünde bulundurulmamasından kaynaklanan hatalara değinerek, sözlü dile dayanan kendi çevirilerini sunarak aradaki farkı göstermektedir. Ö-

olarak bilinen Ulumu'l-Kur'an'a ait bir konuyu sözlü dil kullanımı bağlamında irdelemek istiyoruz.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim uzun bir süreçte nuzûlü tamamlanan, toplumun ilgi ve ihtiyaçlarına göre vahyedilen bir kitaptır. Peygamber döneminde Kur'an'ın açıklanması ve anlaşılmasıyla ilgili herhangi bir sorun insanları fazla meşgul etmemiştir. Çünkü Kur'an'a muhatap olan insanlar Kur'an'ın tabîi bağlamını ve anlamını oluşturmuşlardı. Hz. Peygamberin (otorite yorumcu) vefatıyla birlikte Kur'an'ın yorumlanması ve açıklanmasıyla ilgili birtakım problemler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kur'an-ı Kerim yazılı kültüre mensup olmayan, sözlü gelenek ve düşünüş tarzına alışık olan bir topluma vahyedilmiştir. Burada sözlü kültüre alışkın bir toplumdan kastımız yazı yazmasını bilmeyenler anlamında olmayıp, yazılı kültür alışkanlıklarına sahip olmayanlar anlamında kullanılmaktadır. Bunun en büyük delili Kur'an-ı Kerim inmeye başladığı zaman vahyin Peygamberin kalbinde ve hafızların belleğinde korunmasıdır². Çünkü sözlü dil kullanımının yaygın olduğu toplumlarda bellek bilginin korunma araçlarından birisi olmasından dolayı olağanüstü öneme sahiptir. Ayrıca konuşulan sözün kaydedilmemesinden dolayı, yokluğa karışması belleğe önemli bir görev yüklemektedir.³

Kur'an'ın Arapça olarak ve toplumun dilsel alışkanlıklarına göre vahyediliyor olması konuşulan dil ve dilsel yapıyla vahyin anlamı arasında bir çelişki ve aykırılığın olmaması anlamına gelmektedir. Dilin bir anlamda kültürün içinde saklı olması ve birbirini şekillendirmesi dilsel yapılarda da etkili olmaktadır. Vahyin Arapça Kur'an⁴ şeklinde nitelenmesi hiç kuşkusuz onun sadece Arap diliyle ifade edilmesinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Kur'an dilinin kelimeleri ifadeleri ve üslubu peygamber döneminde kullanılan İslam öncesi Araplar tarafından anlaşılan ve bilinen bir dildi. Bunun göz önünde bulundurulması Kur'an ifadelerinin doğru biçimde anlaşılmasına katkıda bulunur. Kur'an, diline aşina olan ve onu anlayan Araplara hitap etmiştir.⁵ Dolayısıyla Arapça hitap etmenin anlamı o günün Arapça'sıyla ve sözlü dil kuralları içinde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

mer Özsoy, "Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu", *2.Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, Ankara 1995, ss. 252-270; Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Tıbyan Yay., İstanbul 1997.

2 Peygamber, gelen vahiyleri unutmamak gayesiyle tekrar edince Allah tarafından uyarılmıştır. Ayetin anlamı şöyledir. "Vahyin sözlerini tekrarlarlarken dilini hızla oynatıp durma çünkü onu senin kalbine yerleştirmek ve okutturmak bizim işimizdir." Kıyame 75/16-17, Her ne kadar gelen vahiyler o günün şartlarında mevcut olan yazı malzemelerine kaydedilse de, bunun işlevsel bir anlamı yoktu. Çünkü gelen vahiyler hafızların belleğinde ve tatbik edilen bir söz niteliğindeydi. Çünkü sözlü bellek ve düşünüş toplumda belirleyici bir faktördü.

3 Bkz. Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür- Sözün Teknolojileşmesi*, çev.: Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yay., İstanbul 1993, s. 56.

4 Arapça Kur'an nitelenmesi çeşitli ayetlerde geçmektedir. bkz. Yusuf 12/2; Taha 20/113; Zümer 39/28 ; Fussilet 41/3; Şura 42/7; Zuhuruf 43/3.

5 İsmail K. Poonawala "Muhammed İzzet Darwaza's Principles of Modern Exegesis: a Contribution Toward Quranic Hermeneutics", *Approaches to the Qur'an*, edit.: G.R.Hawting ve Abdu'l-Kadir A.Şerif, Londra 1993, s. 230.

Bu bağlamda dil olgusu zannedildiği gibi bir dizgeden ya da bir sözcük topluluğundan ibaret değildir. Bilakis dil başlı başına bir anlam evrenidir. Bir toplumun kainata bakışı onu kavrama biçimi, bu kavrayış sonucunda oluşan adetler ve yaşantılar bu dilde somutlaşır. Yine ayrıca bir halkın tüm hayatı, düşünce yapıları, dünya görüşleri, estetik ve ahlaki değerleri yani bütün kültürel unsurları konuşulan dilde saklıdır.⁶ Dolayısıyla dil toplumun kültürel, sosyal ve düşünce yapılarını yansıtan bir araçtır. Bu anlamda Kur'an'ın indiği toplumda kullanılan dili herhangi bir sorgulamaya tabî tutmaksızın olduğu gibi kullanmasından sözdebiliriz.⁷

Arap toplumunda her ne kadar okuma yazma bilenler varsa da yazılı dil alışkanlığına sahip olmayanların ve geleneksel olarak sözlü toplum ve dil alışkanlıklarına sahip olan bir toplum olduğu tarihen sabittir. Dolayısıyla Arap toplumunun ve kullanılan dilin sözlü dil üzerine şekillendiğini söyleyebiliriz.

2.Sözlü ve Yazılı dil

Dilbilimciler yazı dili ve konuşma dili arasında ayrımlar yaparak konuşma dilinin yazı dilinden daha önemli olduğu ve onu öncelediği görüşündedirler. Onlara göre insan ırkı yazmadan çok önceleri konuşmaya başlamıştır ve günümüzde hala yazılı formu bulunmayan pek çok dil ve toplum mevcuttur. Çocuk yazmayı öğrenmeden konuşmaya başlar ve dil yapısı konuşma dili üzerine şekillenir. Yazı dili konuşma diline hiçbir kayıp olmadan aktarılmasına rağmen konuşma dili için bu mümkün değildir. Konuşma dilinde sadece konuşma olayının kendisi değil bir anlamda konuşmanın resmi çizilebilmektedir⁸.

Konuşma dili, yazı dilinde kolay kolay gösterilemeyecek olan çok daha çarpıcı özelliklere sahiptir. Özellikle dilbilimde kullanılan bürünsel (prosodik) yapı; yani ifadelerin vezni, seslerin uzunluk kısalık ve vurgusuyla ilgili olan ve paralinguistik özellikler olarak bilinen ses iniş çıkışı ve vurgu kategorileri konuşma diline ait olan yazı dilinde bulunmayan özelliklerdir⁹. Bu anlamda sözlü dilin daha dinamik yazı dilinin ise edilgen bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki farklardan birisi konuşurken dilsel olmayan pek çok süreçler kullanırız. Dolayısıyla sözlü dil kullanımında konuşan -konuşulan veya buna bağlı olarak dinleyenler doğrudan bir iletişim ortamı oluştururlar.

Ayrıca karşılıklı konuşma biçimindeki ya da yazılı bildirişimlerin kendine özgü kolaylıkları ve zorluklarından söz edilebilir. İletişimin sözlü ya da

6 W. M. Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, çev.: Mehmet S. Aydın, Ankara 1982, s. 47.

7 Turan Koç, "Çeviri ve Kur'an'ın Türkçe Çevirileri", 2. *Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, 1995, s. 247.

8 F. R. Palmer, *Semantik-Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev.: Ramazan Ertürk, Kitabiyât, Ankara 2001, s. 20.

9 Aynı eser, ss. 21-22, Ayrıca bu yapı için bkz. Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., İstanbul 1998, ss. 113-114.

yazılı yapılmasına göre dilsel yapılar farklılık gösterir ve her iki anlatım biçiminin anlatımında değişiklikler olur.¹⁰

Sözlü bir anlatımı anlamak için, göndermelerini anlamak gerekir. Yani kim nerede ve ne zaman bu bildiri üretti soruları sözlü bir bildirinin anlaşılması için gerekli olabilir. Okurun bildiri dışında bir hareket noktası olmayacağından verici bildirinin göndergesel dayanaklarını açık seçik belirler. Tek bir bildiride anlaşılmayan eksik tümceler olabilir ya da duruma göre bildirinin tamamı anlaşılmayabilir. Ancak bir süreç olarak devam eden karşılıklı konuşmada bir çok durum konuşma bağlamı içinde anlaşılabilir. ¹¹ Yazılı söylemin, metnin bir özelliği de kendisini tüm görünür göndermelerden kurtarması görünmez göndermelere yol açmasıdır. ¹²

Modern dilbilimin verilerden öğrendiğimize göre sözlü hitap veya dilde yazılı olmayan pek çok unsurla mesela ses- el kol hareketleri vb. karşılaşılmaktadır. Bu anlamda yazı durağan ve ağır başlı olmasına karşın söz dinamik ve o anda olup biten bir şeydir. Bu anlamda sözlü düşünüş bir şimdi içerisinde ortaya çıkan ve bağlamın şimdi içerisinde olduğu bir dil ortamıdır. Yazıda ise tam tersi bir hareketle sözün olduğu bağlamın bilinmesini söz ortamının canlı tasvirini gerektirmektedir. Bu anlamda söz veya sözlü söylem konuşulduğu andan itibaren yokluğa karışır. Yazılı söylem bunun tam aksine yazının kamuya mal edilmesi ve sözün resminin çizildiği dil ortamıdır.

Ayrıca sözlü söylemde hep görünür bir dünyaya gönderme yapılır. Yani betimlenmek anlatılmak, temsil edilmek istenen sınırları belirli bir dünya vardır. Bu, sözlü söylemde diyaloga katılan muhatapların katıldığı ortak bir konumun bulunması anlamına gelir. Yazılı metinde ise nasıl metnin anlamı yazarın niyetinden ve metnin bağlamından bağımsızlaşmışsa, görünmeyen göndermelerin kurduğu gerçek görünür dünya dan farklı, sınırsız bir dünyadan söz edebiliriz. ¹³

Sözlü söylem zorunlu olarak söylem anındaki kişiyi ya da kişileri muhatap kabul ederken yazılı söylemin muhatapları, diyalog durumunun eşit koşullarında yer almayan okuyuculardır. Bu haliyle yazılı söylem diyalog olayının anlık sınırlarını ve konuşmadaki yüz yüze olmanın kısıtlıklarını aşarak evrensel bir nitelik kazanmış bilinmeyen, görünmeyen bir okuyucu kitlesi söylemin aralıksız muhatabı haline gelmiştir. ¹⁴

Dolayısıyla sözlü ve yazılı olarak üretilen metinlerin kendilerine ait birtakım dilsel kalıplarının olması ve yorumlama sürecinde metin türünün göz önünde bulundurulması bu metinlerin anlaşılmasında önemli olmaktadır.

10 Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yay., İstanbul 2001, s. 26

11 Aynı eser, ss. 29-30.

12 Erol Göka ve Diğerleri, *Önce Söz Vardı*, Vadi Yay., Ankara 1999, s. 79.

13 Aynı eser, s. 78.

14 Aynı eser, ss. 77-78.

3.Kur'an ve Sözlü Dil

Tenkitçilerin üzerinde durdukları konulardan birisi yazıya geçirilen metinlerin arkasında sözlü bir geleneğin bulunduğu hakikatidir. Sözlü edebiyatın yazılı olana şekilsel bir etkisi olduğunu ve onun farklı anlatımların ve farklı metinlerin sebebi olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵ Buna göre her anlatım hayat içinde farklı bir yere sahiptir. Bu bakımdan kimin konuştuğu dinleyicilerin kim olduğu, ne söylediği, nerede söylendiği amacın ne olduğu soruları sürekli sorulur. Bu sorular ile metnin ortaya çıktığı siyak ve sibak ortaya konur. Bilindiği gibi Kur'an yirmi küsur yıl içerisinde toplumsal talep ve ihtiyaçlara göre nazil olmuş olan bir kitaptır. Her ne kadar vahyin kaynağı ilahi olsa da kullandığı dil ve konuştuğu toplum beşeri düzlemde olan ve o toplumun dilsel kalıp ve düşünüş tarzlarıyla şekillendiği bir dildir. Yani bir anlamda vahiy Arap toplumunun dil yapısı ve düşünüş biçimiyle oluşturulmuştur. Arap toplumunda her ne kadar yazı yazma bilenler varsa da genellikle sözlü dil geleneği ve düşünüş yapısı toplumda hakim faktördü. Bu yüzden Kur'an'ı yüzeysel anlamda okuyan birisi bile bir çırpıda O'nun üslup ve muhtevasının farklı olduğu sonucuna varacaktır.¹⁶ Sözlü düşünüş ve sözlü dil yapısı, Kur'an'ın üslup ve muhtevasına etki etmesi bir zorunluluk olarak kendisini göstermektedir. Bu anlamda Kur'an'ın dil yapısı nihayetinde Allah'ın tarihe müdahalesi ve toplumla ilişkiye geçmesi sonucu oluşmuştur. Çünkü vahiyler hiçbir zaman boşlukta durmaz ve boşluğa inmemiştir. Bu anlamda vahyin dil yapısının ilişkiye girdiği toplumun dil yapısıyla yakın bir ilişkisinin olmasının zorunluluğundan söz edebiliriz.

Kur'an tarihin belli bir döneminde, o dönemin somut tarihi ve toplumsal gerçekliğine atıfta bulunan mesajlar bütünü şeklinde Arapça olarak inmiştir. Somut tarihe ve toplumsal gerçekliklere yapılan bu göndermeler salt zihni veya teorik düzeyde olmayıp muhataplarının hayatlarını değiştirmeyi hedefleyen iletiler bütünüdür.¹⁷ Bu somut tarihe ve toplumsal gerçekliklere yapılan göndermeler canlı söz niteliğinde ve muhataplarının belli olduğu bir dil dizgesi içerisinde gerçekleşmiştir.

Kur'an-ı Kerim her ne kadar ilahi bir vahiy olsa da bu bağlamda toplumsal kalıp ve düşüncelerle şekil kazandığı ortadadır. Kur'an-ı Kerim'in yakından incelenmesi böyle bir çıkarımın varlığını gerektirmektedir. Kur'an gerek üslup, gerekse muhteva açısından sözlü dilin özelliklerini yansıttığı

15 Mehmet Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölüm Ötesi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2001, s. 39.

16 Kur'an-ı Kerim'de sözlü dile ait unsurlar daha fazla dikkat çekmektedir. Kur'an'da kullanılan yeminler, mübhemler, nida edatları, hitap tarzları, cevabı olduğu halde sorusu bulunmayan ifadeler vb. bunlar temelde sözlü dile ait unsurlar olup, Kur'an'ın yazılı bir metin olarak oluşturulmadığı anlamına gelmektedir. Yeminler karşılıklı konuşma dilinde olan fakat yazılı bir metinde olmayan bir üslup özelliğidir. Karşılıklı konuşma biçimindeki bildirimsimlerde muhatapı iknaya dönük bir dil kullanımından bahsedilebilir. Yeminler hakkında bkz. Angelika Neuwirth, "Images and Metaphors in the Introductory Sections of the Makkan Sures", *Approaches to the Qur'an*, edit., G.R.Hawting ve Abdu'l-Kadir A.Şerif, Londra 1993, s. 4.

17 Turan Koç, "Kuran Dili Açısından Söz -Anlam İlişkisi", *Kur'an ve Dil Sempozyumu*, Van 2001, s. 25.

malumdur. Kur'an-ı Kerim bu açıdan sözlü bir metindir, bu bakımdan ifadelerinde konuşma dilinin özelliklerine ağırlık vermesi son derece doğaldır; çünkü karşısında, hayatlarını değiştirmeyi amaçladığı muhatapları bulunmaktadır. Bu muhataplar da Kur'anı kendilerine bildiren peygambere karşılık vermektedirler, bu bağlamda Kur'an-ı Kerim karşılıklı konuşma üslubunun özelliklerini yansıttığı bir vakıdır.¹⁸ Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in oluşum döneminde kullanılan sözlü dil ve gelenek yapısı Kur'an'ın gerek muhtevasına gerekse üslubuna yansımıştır. Mevdudi, tefsirinin girişinde Kur'an'ın oluşum tarihinde sözlü dil kullanımının farkına vararak sözlü hitap ve dil kullanımının tercüme ve yorumlama faaliyetlerinde kullanılması gerektiğini; zira konuşma diline göre oluşturulan bir metin yazılı bir metin gibi algılandığı vakit metinde birtakım eksikliklerin doğal olduğunu vurgulamıştır. Bunun ise Kur'an'ın oluşumunda sözlü hitap dilinin etkili olmasından kaynaklandığını ifade eder. Aşağıda alıntılatacağımız metin Mevdudi'nin görüşlerini özetler mahiyettedir:

"Motamot tercümenin taşıdığı zaatlardan en önemlisi, Kur'an'ın üslubunun, yazılı metin üslubu olmayıp, bir hitabet biçimi olduğunu dikkate almayışıdır. Kur'an'ın söz konusu hitabet biçimi, yazıya dökülürken, bu özelliği dikkate alınmaksızın kelime kelime tercüme edilirse şayet, ifadede bir kopukluk meydana gelir. Kur'an'ın başlangıçta bir risale şeklinde yayınlanmadığı herkesin malumudur. Kur'an İslam davetinin gelişim süreci içerisinde, muhtelif zamanlarda Hz. Peygamber'e (s.a) hitabet parçaları şeklinde tedricen nazil olmuş, Hz. Peygamber de (s.a) hemen oracıkta bunları muhataplarına okumuştur (İletmiştir). Yazı dili ile konuşma dili arasında çok önemli bir fark vardır. Sözelimi bir meseleyi yazarak izah edeceksek, önce sorunu ortaya koyar, sonra izah etmeye geçeriz. Oysa hitabette, zaten sözkonusu meseleyi ortaya atanlar hazır bulunduğundan, muhaliflerin her dediğini beyan etmeye her zaman gerek duyulmaz. Ancak konuşmacı, sözün gelişi içerisinde bir cümleyle onların dediklerine değinir. Yazarken başka bir hususa değinilmek istenildiğinde, sözün akışının bozulmaması için, bu husus ara bir cümleyle ele alınır. Fakat konuşmacı ses tonunu kullanarak birçok ara cümleler kullanabilir ve buna rağmen sözün akışında bir kopukluk meydana gelmez. Yine bir konu yazılarak ifade edilecekse, konunun geçtiği ortamı hiç değilse bir iki cümleyle ayrıca aktarmaya gerek duyulur. Oysa konuşma esnasında ortam ile konuşma doğal olarak bağlantılıdır ve konuşmacı çevreye işaret etmeye gerek duymaksızın konuşsa dahi, konuşmada bir kopukluk ortaya çıkmaz. Konuşmacı mütekellim ve muhatap sigalarını (birinci ve ikinci tekil kipler) sürekli değiştirerek kullanabilir. Konuşma yeteneğine göre, konuşmacı yer ve zaman unsurlarını dikkate alarak, karşısında hazır duran topluluğa, bazan gaip sigasıyla (üçüncü tekil), bazan muhatap sigasıyla, bazan tekil, bazan çoğul olarak, bazan kendi adına, bazan ilahî bir kuvvet adına, bazan ilahî kuvvetin kendisinden naklen konuşabilir. Ve tüm bunlar bir konuşmanın en güzel yönleri olarak takdir toplar. Fakat aynı üslup yazı yazılırken kullanılırsa bir irtibatsızlık, bir kopukluk meydana gelir."¹⁹

18 Salih Akdemir, "Kur'an Çevirileri", s. 152.

19 Ebu'l Ala el-Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev.: Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İstanbul 1996, ss. 9-10.

Kur'an'ın yorumlanması ve tercüme faaliyetlerinde içine düşülen hatalardan birisi Kur'anın nasıl bir metin olduğu sorusuna doğru dürüst bir cevap verilmeden yorumlama çabasına girişilmesidir. Bu ise maalesef bir takım yanlış yorumlama ve anlama anlayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu anlam yanlışlarının ortaya çıkması Kur'an'ın metin türünün ortaya konulmamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Dolayısıyla Kur'an bir metinse önce metnin ne anlamda kullandığımızı ortaya koyma zorunluluğu vardır. Metin belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. Bir başka deyişle bildirişim değeri taşıyan eyleme yönelik devingen bir bütündür. Bildirişim işlevi olmayan yazılı ve sözlü bir belge metin değildir.²⁰ Dolayısıyla bir şeyin metin olabilmesi için bildirişim işlevi görmesi ve sözlü ya da yazılı bir metin olması şarttır. Bildirişim işlevi olmayan bir şey anlaşılama-yan ve bir şey söylemeyen anlamsız bir yapıdır. Bildirişim işlevi gören anlamlı eylemler göz kırpmak gülümsemek vb. bunlar da bir metindir fakat yazılı ve sözlü bir metin gibi anlaşılmaları gerekmez. Ayrıca karşılıklı konuşma biçiminde ya da yazılı türdeki bildirişimlerin kendine özgü kolaylıkları ve zorluklarından söz edilebilir. İletişimin sözlü veya yazılı yapılmasına göre dilsel yapılar değişiklik gösterir ve anlatım yapısı kullanılan dile göre şekillenir.²¹

Ayrıca, daha önce bahsettiğimiz gibi yazıya geçirilen metinlerin arkasında sözlü bir geleneğin bulunduğu, sözlü edebiyat ve geleneğin sonraki yazılı metinlere şekilsel etkisi olduğunu söyleyebiliriz.²² Özellikle bu yöntem batı dünyasında kutsal kitapların anlaşılmasında bir yöntem olarak benimsenmekte ve form tenkiti olarak kendi kutsal kitaplarının yorumlanmasında kullanılmaktadır. Diğer yandan bir metnin türünün bilinmemesi metnin yanlış anlaşılmasına ve yorumlanmasına yol açabilir. Çünkü bir sözcüğün anlamı bir tümce içinde, bir tümcenin anlamı paragraf içinde, paragrafın da kitabın kendi edebi geleneği içinde anlamı ortaya çıkmaktadır.²³ Dolayısıyla metinlerin ne türden bir bildirişime ve hangi metin türüne ait olduğunun saptanması metinlerin doğru ve kendi edebi bütünlüğü içerisinde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Kur'an uzun sürede metinleşmesi Kur'an-ı Kerim'in metin gibi algılanması ve okunması bizi bir takım sorunlara götürmektedir. Bu sorunları şöyle özetleyebiliriz. Kur'an metninde tekrarlar mevcuttur, sure içi bütünlük yoktur, sistematik bir tertip yoktur, iç bütünlüğe sahip olmaktan uzak bir metindir, cevabı vardır fakat sorusu ortada yoktur, şahıs zamirleri sürekli yer değiştirir,²⁴ somut ve hayata yakın bir dil kullanımı vardır, bu

20 Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, s. 31.

21 Aynı eser, s. 26.

22 Paçacı, *Ölüm Ötesi*, s. 39.

23 H.P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev.: Mehmet Dağ, Etüt yay., Samsun 2000, s. 68.

24 Ömer Özsoy, "Çeviri' Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu", *2.Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 262.

saydığımız özellikler Kur'an metninin yazılı metin formuna uymadığının göstergeleridir. Bu saydıklarımız Kur'an için bir zaaf değil, tamamen Kur'an'ın oluşum süreci ve sözlü dil kullanımından kaynaklanan sorunlardır. Dolayısıyla Kur'an metninin anlaşılabilmesi için söz dışı bağlamın bilinmesi ve metnin sözlü dil açısından kurgulanmış olduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Hepsinin bütünsüzlük'e indirgenmesi mümkün olan bu özellikler, bir metin için kusur kabul edilebilecek niteliklerdir.²⁵ Buradaki sorun Kur'an'ın metin türünün çeviri ve yorumlarında göz önünde bulundurulmaması yazarın dikkat çektiği sorunlara bizi götürmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın sözlü metin olma özelliği Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir özelliktir.²⁶

4.Sözlü Dil Bağlamında Mübhemâtu'l-Kur'an/Belirsiz Anlatımlar

Peygamber döneminde ve sahabe döneminde Kur'an ilimlerinin telifine gerek duyulmamıştır; çünkü nüzulu müşahade edenler bizzat peygamberin tedrisatından geçmişler ve Kur'an'ın tabîi bağlamını oluşturmuşlardı. Sahabe döneminin sonlarına doğru İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte Kur'an'ın anlaşılması, yeni gelen nesle açıklanması ve aktarılması sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte İslam'a ve Kur'an'a ilişkin pek çok tedvin yapılmıştır.²⁷

Sözlü dil ve geleneklere alışkın olan bir toplumdan yazılı kültüre geçişle birlikte bilginin sistemli bir şekilde aktarılması ve öğrenilmesi ihtiyacından dolayı birtakım telifler yapılmıştır.(çünkü yazılı dil ve kültür daha sıkı bir dil dizgesi ve buna bağlı olarak bilginin sistemli şekilde düzenlenmesini beraberinde getirir) Kur'an'ın tabîi bağlamını oluşturan insanların vefatlarıyla birlikte Kur'an'ın anlaşılması ve daha sonraki nesle iletilmesi sorunu baş göstermeye başladı. Dolayısıyla bu durum Kur'an'ın açıklanması ve yorumlanmasına ilişkin birtakım dilsel ve metinsel kuralların ortaya konmasını gerektiriyordu Kur'an ilimlerinin gayelerinden birisi az önce bahsettiğimiz durumla yakından ilintilidir. Kur'an ilimlerinden Esbab-ı Nüzul, Mübhemâtu'l-Kur'an, Mekki ve Medeni vb. konularını bu çabaların ürünü olarak sayabiliriz. Dolayısıyla Mübhemâtu'l-Kur'an konusu da öteden beri Müslüman alimlerin dikkatini çekmiş ve bu konuda birtakım telifler yapılmıştır.

Kur'an'ın kendine has ifade özelliklerinden biriside kıssaların sunulusunda ve diğer anlatım özelliklerinde yer, zaman ve şahıs isimlerini fazlaca ön plan çıkarmamasıdır. Kur'an böylesi durumlarda ism-i işaret, ism-i

25 Özsoy, "Kur'an Çevirisi Sorunu", s. 262.

26 Akdemir, "Kur'an Çevirileri", s. 150.

27 Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'ün Rolü*, Şule Yay., İstanbul 1994, s. 34.

mevsul ve zamirleri kullanmaktadır.²⁸ Mübhemâtü'l-Kur'an da Kur'an'da geçen bu anlatım tarzını kendisine konu edinmiş ve belirsiz anlatım olarak geçen ayet ve kelimelerin medlullerini bulmaya çalışmıştır.

Mübhem kelimesi lügatte anlaşılması ve algılanması zor olan ayırıcı bir özelliği olmayan ifade, kendisinden maksadın ne olduğunun açık seçik olmayan söz ve ifadeler anlamına gelmektedir. Kısaca Kur'anda, kendisinden ne kastedildiği kesin olarak tayin edilmemiş kelimeler olduğunu söyleyebiliriz.²⁹

Ayrıca Kur'an'da geçen zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları, belirsiz mekan zarfları, ism-i mevsuller ve ism-i işaretlerde mübhem kategorisine girmektedir.³⁰ Bizim amacımız bunları açıklamak ve Kur'an'daki kullanımlarını tespit etmek olmayıp Kur'an da bizim açımızdan niçin böyle belirsiz anlatımların ve ifade biçimlerin olduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca bu anlatım biçiminin Kur'an'ın kullandığı dilisel yapıdan kaynaklandığını ve bu dilisel yapının ise ağırlıklı olarak sözlü hitap çerçevesinde şekillendiğini düşünüyoruz.

Belirsiz anlatımlar Ulumu'l Kur'an'da bazı gerekçelerle açıklanmıştır. Bu gerekçeleri şöyle özetleyebiliriz.

1. Kur'an'ın başka bir yerinde tekrar zikredilerek anlatımda zenginlik sağlanması. Bu konuda Fatiha suresinin 7. ayeti olan "*kendilerine nimet verdiklerinin*" şeklinde belirsiz bırakılan kimseler Nisa suresinin 69. ayetiyle açıklanmıştır. "... Allahın nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle beraberdir..." bu ayetle nimet verilenler belirtilmiştir.

2. Mübhem bırakılmasının bir diğer sebebini Ulumu'l Kuran müellifleri mübhemin herkes tarafından bilinmesine ve meşhur olmasına bağlamışlardır. Bakara suresinin 35. ayetinde "...sen ve zevcen cennette otur..." ayetinde Adem'in eşinin zikredilmemesinin sebebini herkes tarafından bilinmesiyle açıklamışlar ve Havva olarak belirtilmesinin gereksiz bir açıklama olarak değerlendirmişlerdir.

3. Mübhem belirlenmesinde fazla bir yarar olmamasından dolayı. Bakara suresinin 259, Araf suresinin 163. ayetlerinde geçen karye kelimesi bu konuda örnek verilebilir. Buradaki kasabanın ismi Beytu'l-Makdistir. "Onlara deniz kıyısında bulunan kent halkının durumunu sor..."³¹

4. Mübhem olarak belirlenmesinin daha belîğ olacağı düşüncesiyle. Bakara suresi 204. ayeti şöyledir. "İnsanlardan öylesi var ki, dünya hayatına dair sözü, senin hoşuna gider. Kalbinde olan a Allahı şahit tutar. Oysa o, hasımların en yamanıdır." Rivayetlerden öğrendiğimize göre buradaki

28 Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 1992, s. 107.

29 Halis Albayrak, "Mübhematü'l- Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXII, Ankara 1992, ss. 156-157.

30 Aynı makale, s. 157.

31 Celâleddin es-Suyûti, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut 1993, c. II, ss. 1089-1091.

kişi Ahnes b. Şeriktir. Daha sonra bu şahsın iyi bir Müslüman olduğu rivayet olunmuştur.³²

Bu konuda eser yazanlardan birisi de İbn Cumâa'dır. Mübhemle ilgili birtakım rivayetlere yer vermiştir. Mesela Bakara suresinde "*işte bu kitap*" şeklinde geçen kitabın Kur'an olduğunu bildirir.³³ Bakara suresinin 14. ayetinde geçen "*iman eden insanlar gibi ...*" ayetinde insanların Ebu Bekr, Ömer ve Ali olduğunu rivayetlerden aktarır.³⁴ Yine aynı şekilde Kehf suresinde geçen kehf ashabının isimleri vermektedir.³⁵ Yine Zuhuf suresinin 4.ayetinin geçen *Ummu'l-Kitap* (Kitapların Anası) ifadesinin Levh-i Mahfuz olduğunu aktarır.³⁶ İnşikak suresinin 6.ayetinde geçen *kat kat* ifadesini bir durumdan başka duruma geçiş şeklinde açıklanmıştır.³⁷

Bakara suresinin 189. ayetinde "*...sana yeni doğan aydan sorarlar...*" rivayetlerden anlamaktayız ki yeni doğan ayları soranlar arasında Muaz b. Cebel ve Salebe b. Ganem zikredilir.³⁸ Muhatapların belli olmasından dolayı buradaki bizim açımızdan belirsiz olan kişiler ilk muhataplar için mübhem değildir. Çünkü karşılıklı konuşma veya canlı söz ortamında bu kişiler başkaları tarafından bilinir ve anlamın tabîi bağlamını oluştururlar.

Muhammed Abduh mübhemât konusunda Kur'an tarafından açıklanmayan bir ifadenin açıklanmaya çalışılmaması gerektiğini vurgular. Mesela Bakara suresinin (2/58)³⁹ ayetinde hangi kente gönderme yaptığı belirtilmemiştir. Müfessirler bu şehrin Kudüs veya Filistinde'ki Eriha kenti olduğunu düşünürler. Abduh buradaki tavrını şöyle açıklar. "Kur'an-ı Kerim buradaki şehir hakkında sustuğu gibi bizde bu konuda susarız"⁴⁰

Mübhem anlatımla ilgili bir örnek daha vermek gerekirse Enbiya suresinin 91. ayetini verebiliriz. Ayet şöyledir. "*O ırzını korumuş olanı da an; ona ruhumuzdan bir çocuk üflemiş, kendisini ve oğlunu alemlere ibret yapmıştı*". Kur'an burada Hz. Meryem'in ismini zikretmeksizin ismi mevsulle anlatmıştır. Eğer Kur'an'ın indiği toplumda Hz. Meryem tanınmasa veya ismi duyulmasa bu şekilde bir anlatım belirsiz kalacaktır ve muhataplar "ırzını koruyan kim" sorusunu peygambere yöneltebileceklerdi. Dolayı-

32 Suyuti, *İtkan*, c. II, ss. 1089-1091.

33 İbn Cumâa, Bedruddin Muhammed b.İbrahim el-Kinai el-Hamevi, *Gururu't-Tıbyan fi Men Lem Yüsemme fi'l-Kur'an*, Beyrut 1990, s. 195.

34 Aynı eser, s. 197.

35 Aynı eser, s. 315.

36 Aynı eser, s. 367.

37 Aynı eser, s. 367.

38 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, T.D.V. Yay., Ankara 1989, s. 189.

39 Ayet mealen şöyledir. "*... ve yine biz bu beldeye girin ve yiyeceklerden dilediğiniz kadar bol bol yiyin; fakat kapıdan boyun eğerek girin ve günahlarımızın yükünü üzerimizden kaldır deyin ki günahlarınızı bağışlayayım ve iyilik yapanlara sınırsız mükafat vereyim demiştik.*"

40 Muhammed Reşit Rızâ, *Tefsiru'l-Menar*, Dâru'l- Fikr , ts., c.I/324. Ayrıca bu tür bir yorum için bkz. J.J.G Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, çev.: Halilrahman A-car, Fecr yay., Ankara 1993, s. 52.

siyla ilk muhataplar tarafından tanındığı için ism-i mevsulle bir anlatım yolu seçilmiştir. Bu ise tamamen dilin sözlü hitap çerçevesinde ve konuşma dili üzerine şekillendiğini gösterir. Zaten Kur'an'ın başka bir yerinde (Tahrim 66/12) İmran'ın kızı Meryem şeklinde nitelendirilmektedir.⁴¹

Burada vermiş olduğumuz örnekler bizim açımızdan mübhem olan durumlardır. Çünkü Kur'an'ın inzal sürecinde vahye muhatap olanlar bir kelime veya kişi olsun bununla neyin kastedildiğini anlamaları gerekir. Çünkü vahyin bağlamını oluşturmaları, karşılıklı konuşma biçiminde ve canlı söz ortamında bildirişim gerçekleşmesi bunu gerektirmektedir. Dolayısıyla bizim açımızdan belirsiz olan anlatımlar vahyin ilk muhatapları açısından mübhem olmayan anlatımlardır. Bu ise dilin kullanımından kaynaklanan bir durumdur. Sözlü söylemde belirli göndergelere atıf yapılır, yukarıda açıkladığımız gibi yazılı dil belirsiz göndermelere yol açar ve anlam tabii bağlamını yitirir.

Dolayısıyla sözlü anlatımı anlamak için, göndermelerini anlamak gerekir. Yani kim nerede ve ne zaman bu bildiriği üretti soruları sözlü bir bildirinin anlaşılması için gerekli olabilir. Okurun bildiri dışında bir hareket noktası olmayacağından verici bildirisinin göndergesel dayanaklarını açık seçik belirler. Tek bir bildiride anlaşılmayan eksik tümceler olabilir ya da duruma göre bildirinin tamamı anlaşılmayabilir. Ancak bir süreç olarak devam eden karşılıklı konuşma da bir çok durum konuşma bağlamı içinde anlaşılabilir.⁴² Çünkü konuşma veya hitap ortamında konuşulan sözün arkasında bilinen bir şeyler her zaman mevcuttur. Diyelim ki iki kişi birbirleriyle bir şeyler konuşuyor ve konuşulan konu bir arkadaş çevresinden veya yaşadığı toplumun kültürel, geleneksel veya güncel bir olayı hakkında olsun, Bunlar üzerinde konuşurken bir anlama sorunu doğmaz zira ikisi konuşmanın tabii bağlamını oluşturur. Fakat ikisi arasında geçen konuşma yazıya geçirilse ve bu konuşmadan haberi olmayan birisine (çünkü metni okuyan kişi hem zaman hem de mekan bakımından olaydan uzaklaşmış ve anlam tabii bağlamından artık kopmuştur.) okutulsa bir takım anlam sorunları baş gösterecektir. Mesela Türkçe olarak "1960 ruhu" diye bir ifade kullansak bu ifadeye yabancı olan birisi açısından anlam sorunu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla yazıya geçirilen metinler sözün kendisini değil, sözün resmini bize vermektedirler. Vahyin tabii bağlamında belirsiz olarak aktarılan yer isimleri, şahıs isimleri, mekan isimleri hitap ortamında olanlar için mübhem belirsiz kategorisine girmez çünkü sözlü söylemde söylemin konuşan özneye yaptığı bu gönderme bir şimdi-buradalık özelliği gösterir. Konuşan öznenin öznel niyeti ile söylemin anlamı öyle bir örtüşür ki konuşmacının ne demek istediği ile söylemin ne anlama geldiğini anlamak aynı şey olur. 'Ne demek istiyorsun' ifadesi ile 'bu ne demek' sözleri aynı

41 "İffetini korumuş olan İmran kızı Meryem de bir misaldir. O'na ruhumuzdan üfle miştik; rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti. O, bize gönülden itaat edenlerdendi."

42 Bkz. Günay, *Metin Bilgisi*, ss. 29-30.

anlama gelmektedir.⁴³ Çünkü söylem anında anlamın delaleti açıktır ve kapalı olsa bile açılma imkanı hala mevcuttur. (peygamberin vahyin içeriğinde kapalı göndermeleri açıklama görevinin olduğuna dikkat edilme-lidir). Gönderme yapılan şahıslar yer isimleri vb. vahyin ilk muhatapları tarafından bilinen ve Kur'an'ın dolaylı muhatapları (bizim) açımızdan ise belirsiz kalacak ifadelerdir. Ayrıca sözlü söylemdeki gönderme görünür bir göndermedir.⁴⁴ Bu anlatım tarzına Kur'an'da Allah az sözle çok anlam ifade etme gibi muciz bir anlatım seçmiş ve bu cümleden olmak üzere çoğunlukla yer, zaman, kişi adlarını açıkça zikretmek yerine ism-i işaret, ismi mevsul vb. kullanmak suretiyle mübhem bırakmış⁴⁵ şeklinde yaklaşmak sözlü dil özelliklerinin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Bütün bunlar esasen konuşma dilinin yapısından kaynaklanan ve hitabı yazılı metinden okumak zorunda kalanlar için bir anlam ifade eden sorunlardır. Kur'an'ı dinleyenler için varid olmayan fakat yazılı metinle yüz yüze gelen insanların karşılaştıkları anlatım özellikleridir. Kur'an'da kullanılan mübhemât bizim açımızdan belirsiz olan fakat Kur'an ortamında yaşayan ve bağlamını oluşturanlar açısından mübhem olmayan anlatımlardır. Çünkü dilin canlı konuşma ortamlarında göndermeleri belirgindir. Sözlü dil kullanımında anlamda kapalı yerler varsa açıklanma imkanı vardır ve anlam bir şimdi-buradalık özelliği gösterir.

Özet

Bu makale Mübhemâtü'l-Kur'an'a (belirsiz anlatımlar) sözlü dil bağlamında yeni bir yaklaşım önermektedir. Kur'an-ı Kerim'de mübhemlerin (Mübhemâtü'l-Kur'an) varolması Kur'an'ın sözlü dil ortamında oluşmasının bir sonucudur. Kur'an'ın nüzulüne muhatap olan insanlar Kur'an metninde mübhem bırakılan şahıs ve yer isimlerini bilmekteydiler. Bütün bunlar esasen konuşma dilinin yapısından kaynaklanan ve hitabı yazılı metinden okumak zorunda kalanlar için bir anlam ifade eden sorunlardır. Kur'an'ı dinleyenler için varid olmayan fakat yazılı metinle yüz yüze gelen insanların karşılaştıkları anlatım özellikleridir. Vahyin tabîi bağlamında belirsiz olarak aktarılan yer isimleri, şahıs isimleri, mekan isimleri hitap ortamında olanlar için (mübhem) belirsiz kategorisine girmez. Sözün tabîi bağlamından hem zaman hem de mekan bakımında uzakta bulunan insanlar için belirsiz anlatımlar ortaya çıkar. Çünkü sözlü dil kullanımında anlam 'bir şimdi' içerisinde ortaya çıkar ve dilin göndermeleri belirgindir.

43 Paul Ricoeur, "Anamlı Eylemi Bir Metin Gibi Görmek", *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, Hürriyet Vakfı Yay., çev.: Taha Parla, İstanbul 1990, s. 30.

44 Ricoeur, "Anamlı Eylemi Bir Metin Gibi Görmek", s. 30.

45 Mustafa Öztürk, "Mübhemâtü'l-Kur'an ve İmamîyye Şiâsi", *Dini Araştırmalar*, c. 3, sayı: 8, s. 117.